

РОЗДІЛ 1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

УДК 340.12

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.82.1.1>

СПІВВІДНОШЕННЯ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ, ОСВІТИ ТА ПРАКТИКИ: ПОШУК БАЛАНСУ МІЖ ФУНДАМЕНТАЛЬНОЮ ЮРИДИЧНОЮ ПІДГОТОВКОЮ ТА ПРАКТИЧНИМИ НАВИЧКАМИ

Барабаш О.О.,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри загально-правових дисциплін*

Інституту права

Львівського державного університету внутрішніх справ

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0003-2666-9696>

Scopus Author ID: 57194699372

e-mail: kolibri1961@ukr.net

Барабаш О.О. Співвідношення юридичної науки, освіти та практики: пошук балансу між фундаментальною юридичною підготовкою та практичними навичками.

У статті досліджено поняття юридичної науки, освіти та практики в контексті їх взаємодії. Зазначено, що основним завданням вітчизняної системи вищої юридичної освіти стає пошук балансу між фундаментальною теоретичною підготовкою та практичними навичками. Для деяких видів юридичної практики необхідні ґрунтовні знання у сфері і національного, і міжнародного права. Чимало вишів орієнтуються на вивчення законодавства інших країн та іноземних мов. Окрім того, сучасні політичні процеси вимагають переробки робочих програм дисциплін, наприклад, пов'язаних з діяльністю міжнародних організацій. Для майбутнього професіонала вважаємо важливим не лише закріплювати теоретичні знання й механічні навички, а й формувати юридичне мислення (розвивати аналіз, аргументацію, ухвалення рішень, відповідальність). Наголошено, що зміни у сфері правничої освіти закріплені у Звіті Єврокомісії стосовно прогресу України щодо вступу до ЄС, що був оприлюднений у листопаді 2023 року. Серед іншого там є вимоги: чітко розмежувати юридичну освіту та підготовку кадрів для органів правопорядку; посилити вимоги до вступу в правничі школи та вимоги ліцензування юридичних шкіл; запровадити прозорий розподіл державного замовлення; переглянути освітні програми з акцентом на етику, практичну підготовку, право ЄС та міжнародні обміни; впровадити ЄДКІ. При модернізації юридичної освіти також важливо звернути увагу на процес навчання, зокрема треба урізноманітнити види діяльності студентів. Крім традиційних лекцій, семінарів та зазначених раніше практик, для майбутніх юристів важливим є досвід написання курсових і випускних кваліфікаційних робіт, участь у модельних процесах, оскільки це дозволяє формувати загальну і правову культуру письма та мовлення, правову позицію у справі та навички ведення дискусії. Зроблено висновок, що в сучасній Україні відбувається становлення нових правових механізмів, що знайшло свій прояв, зокрема, в активній законотворчості, мають місце якісні зміни у правосвідомості, враховуючи і професійну. За таких умов професійна юридична освіта, що передбачає формування у студентів практичних навичок, стає безцінною. При збереженні підготовки професіоналів для вузької сфери юридичної діяльності має водночас розвиватися й університетська освіта на ґрунті вітчизняної і європейської юридичної науки. Студент університету зможе стати хорошим фахівцем тільки за умови, коли він вивчає юридичні поняття, категорії, конструкції і способи їх вираження в різних правових реаліях. Такі знання не застаріють і через кілька років, навіть якщо зміниться чинне законодавство.

Ключові слова: юридична наука, юридична освіта, юридична практика, суспільні відносини, юриспруденція, юридична професія, професійні компетенції, навчання.

Barabash O.O. The relationship of legal science, education, and practice: finding a balance between fundamental legal education and practical skills.

The article examines the concept of legal science, education and practice in the context of their interaction. It is noted that the main task of the domestic system of higher legal education is to find a balance between fundamental theoretical training and practical skills. Some types of legal practice require thorough knowledge in the field of both national and international law. Many universities focus on studying the legislation of other countries and foreign languages. In addition, modern political processes require revision of work programs of disciplines, for example, related to the activities of international organizations. For the future professional, we consider it important not only to consolidate theoretical knowledge and mechanical skills, but also to form legal thinking (develop analysis, argumentation, decision-making, responsibility). It is emphasized that the changes in the field of legal education are enshrined in the Report of the European Commission on Ukraine's progress towards joining the EU, which was published in November 2023. Among other things, there are requirements: to clearly distinguish between legal education and personnel training for law enforcement agencies; strengthen law school admission requirements and law school licensing requirements; introduce a transparent distribution of state orders; review educational programs with an emphasis on ethics, practical training, EU law and international exchanges; implement EDKI. When modernizing legal education, it is also important to pay attention to the learning process, in particular, it is necessary to diversify the activities of students. In addition to traditional lectures, seminars and the previously mentioned practices, the experience of writing coursework and final qualification papers, participation in model processes is important for future lawyers, as this allows for the formation of a general and legal culture of writing and speech, a legal position in a case and the skills of conducting a discussion. It is concluded that new legal mechanisms are being formed in modern Ukraine, which is manifested, in particular, in active law-making, qualitative changes are taking place in legal awareness, including professional awareness. Under such conditions, professional legal education, which involves the formation of students' practical skills, becomes invaluable. While preserving the training of professionals for a narrow field of legal activity, university education on the basis of domestic and European legal science should be developed at the same time. A university student will be able to become a good specialist only if he studies legal concepts, categories, constructions and ways of their expression in various legal realities. Such knowledge will not become obsolete in a few years, even if the current legislation changes.

Key words: legal science, legal education, legal practice, public relations, jurisprudence, legal profession, professional competences, training.

Актуальність проблеми дослідження. Ефективна система освіти – це основа правової держави, в якій формується духовний та інтелектуальний потенціал її суспільства. Як для суспільства в цілому, так і для кожної особи актуальним завжди було і є питання якості освіти. Держава бере участь у регулюванні підготовки молодого покоління різними способами, насамперед через створення нормативно-правової бази та її оновлення, а також через акредитацію і ліцензування. Напрями й цілі загальної трансформації системи вищої освіти найповніше окреслено у Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки, затвердженій розпорядженням Кабінету Міністрів України за день до початку повномасштабного збройного вторгнення РФ – 23 лютого 2022 року [1]. Стратегія передбачає досягнення п'яти стратегічних цілей, 25 менших операційних цілей та містить показники їх досягнення. Наприклад, стратегічної цілі 1 «Ефективність управління в системі вищої освіти, що є соціально відповідальною» планується досягти через менші операційні цілі: забезпечення цілеспрямованого бюджетного фінансування, що дає змогу здобути якісну вищу освіту на конкурсній основі; підвищення ефективності системи вищої освіти і виконання державою своїх зобов'язань; підготовка затребуваних фахівців для задоволення потреб економіки у кваліфікованих фахівцях; сприяння соціальній відповідальності закладів вищої освіти задля розв'язання соціальних та екологічних проблем; автономія закладів вищої освіти (забезпечення рівних прав і широкої інституційної автономії, зокрема фінансової). Одним з результатів досягнення цієї стратегічної цілі визначено «створення ефективної системи управління шляхом поєднання автономії закладів вищої освіти та відповідальної державної освітньої політики» [1].

Загалом ця ціль – про розбудову нової системи вищої освіти, в якій існують спроможні університети, що мають і повноцінно використовують академічну та фінансову автономію. Ключове завдання для цієї цілі – здійснення модернізації мережі закладів вищої освіти [2, с. 77].

«Право» в Україні є однією з найбільш популярних спеціальностей серед абітурієнтів вишів. За даними Міносвіти, на отримання бюджетного місця на праві 2023 року було подано 25 940 заяв, що є третьою за попитом спеціальністю після «Комп'ютерних наук» та «Філології». Динаміка кількості студентів, які здобувають вищу юридичну освіту, у 2023-му суттєво не змінилася. Але кількість бакалаврів та магістрів збільшилась. Станом на 1 жовтня 2023-го загальна кількість студентів (без молодших спеціалістів та фахових молодших бакалаврів) становила 81 646 осіб, станом на 1 жовтня 2022 року – 72 097 осіб. Збільшення пов'язане зі зниженням вступних вимог після початку повномасштабного вторгнення. Кількість правничих шкіл також істотно не змінилась: бакалаврів готують 168 закладів вищої освіти, магістрів – 121. У 2022 році – 169 та 120 відповідно [3].

Безумовно, юриспруденція – переважно консервативна сфера, і, як наслідок, досить консервативною є організація навчання цієї професії. Але новий час, нові технології та нові очікування вимагають кардинальних змін у системі підготовки сучасного юриста. Адже юридична освіта є основою для розвитку правової системи й захисту прав людини. У демократичному суспільстві юристи є носіями принципів верховенства права і основна їх місія – захист прав людини і основоположних свобод. Саме на такому світоглядному розумінні правничої професії має ґрунтуватись національна правнича освіта. Для цього правнича освіта має бути докорінно оновлена. Тому, крім ґрунтовної теоретичної підготовки і необхідних практичних навичок та вмінь, у підготовці юристів потрібно приділяти багато уваги формуванню етичних стандартів правничої професії, вмінню застосовувати сучасні технології і програмне забезпечення, необхідне для професійної діяльності, навичкам ефективної комунікації як у професійному середовищі, так і поза ним [4].

Держава визначає стандарти юридичної освіти, а заклади вищої освіти (далі – ЗВО) реалізують їх та забезпечують зміст знань і формування професійних навичок у студентів відповідно до нових реалій. При цьому потрібно враховувати ринок праці, потенційних споживачів послуг та запит роботодавців. У зв'язку з цим в освітній програмі підготовки юриста встановлюють універсальні та загальнопрофесійні компетенції.

В Україні прийнято нові освітні стандарти зі спеціальності 081 «Право» (і бакалаврський, і магістерський), Комітет Верховної Ради України з питань освіти, науки та інновацій схвалив проєкт Концепції розвитку юридичної освіти [5], ЗВО активно змінюють свої освітні програми зі спеціальності «Право». Відповідно до них в освітній програмі та навчальному плані закладаються єдині обов'язкові вимоги підготовки юриста в будь-якому виші України.

«Однак Україна зараз потребуватиме не багато юристів – їй буде необхідно багато добрих юристів. А цього можна досягти лише за умови якісних змін у сфері вищої правничої освіти та її подальшого реформування» [6], – наголошує віцепрезидент Асоціації правників України І. Городиський. Процес реформи вищої юридичної освіти, який фактично розпочався у 2014–2015 роках, уже дав гарні результати. ЗНО при вступі на магістратуру з права дозволило зробити цей процес більш прозорим і конкурентним. Зараз великі очікування покладаються на Єдиний державний кваліфікаційний іспит (далі – ЄДКІ), який може гарантувати доступ до професії найсильнішим абітурієнтам. Також розпочалися активні дискусії щодо цього, що сприяє процесам розвитку як в окремих правничих школах, так і в галузі освіти загалом.

На цьому етапі виникає проблема співвідношення загальноюридичної і профільної підготовки, яку вирішують шляхом запровадження міждисциплінарних предметів, наприклад, пов'язаних з економікою. З огляду на це, варто говорити про можливість запровадження двох траєкторій вищої юридичної освіти – монопрофесійної (підготовка юристів для професійної діяльності) та міждисциплінарної. [4].

Тож правник повинен мати необхідні знання з різних сфер: економіки, психології, філософії, соціології тощо.

Зазначимо, що для деяких видів юридичної практики необхідні ґрунтовні знання у сфері і національного, і міжнародного права. Тому чимало вишів орієнтуються на вивчення законодавства інших країн та іноземних мов. Окрім того, сучасні політичні процеси вимагають переробки робочих програм дисциплін, наприклад, пов'язаних з діяльністю міжнародних організацій.

Для майбутнього професіонала вважаємо важливим не лише закріплювати теоретичні знання й механічні навички, а формувати юридичне мислення (розвивати аналіз, аргументацію, ухвалення рішень, відповідальність). У такому разі основним завданням вітчизняної системи вищої юридичної освіти стає пошук балансу між фундаментальною теоретичною підготовкою та практичними навичками.

Ступінь наукової розробки проблеми. Заявлені у цій статті проблеми були предметом аналізу наукових праць таких вітчизняних учених, як: Р. Гаврилюк, Ю. Барабаш, І. Городиський, Н. Кузнєцова, М. Мочульська, П. Пацурківський, О. Петришин, В. Тацій та ін. Утім, незважаючи на великий обсяг наукових публікацій, присвячених питанням співвідношення правничої освіти, науки і практики, їх комплексному реформуванню в Україні, аналіз джерельної бази вказує на недостатній науковий рівень розробки цієї проблеми, що робить тему цього дослідження особливо актуальною.

Метою статті є аналіз співвідношення науки, освіти та практики крізь призму пошуку балансу між фундаментальною теоретичною підготовкою та практичними навичками.

Виклад основного матеріалу. Феномен «юриспруденція» доцільно, як видається, розглядати як комплекс взаємопов'язаних і змістовних елементів, до яких варто зарахувати професійну юридичну діяльність, юридичну науку, юридичну освіту.

Часто юриспруденцію представляють як лише юридичну науку. А насправді вона протягом тривалого часу, навіть після того, як право стало писаним, не мала теоретичного характеру й існувала як суто практична діяльність, необхідна для обслуговування механізму формування і функціонування права, як сукупність практичних навичок користування правовим матеріалом [7].

Юридична наука, або теоретична юриспруденція – це вища форма юриспруденції, що виникла під час складного і тривалого процесу розвитку правової культури [8]. Перші елементи теоретичної юриспруденції з'явилися ще на ранніх стадіях історії права, а саме тоді, коли на основі конкретних правових понять сформувалися поняття загальні, або абстрактні, і були спроби визначити той чи інший правовий інститут.

Батьківщиною юридичної науки вважається Європа: тут з'явилися перші університети, в яких здійснювалися наукові дослідження у сфері теорії і практики державно-правового регулювання [9]. Європейська юридична наука стала базовою для нашої юриспруденції, вона дала можливість сприйняття і запозичення європейського досвіду державного будівництва і правового регулювання. Однак, не заперечуючи впливу Заходу на становлення і розвиток вітчизняної юриспруденції, варто наголосити на її самобутності, пов'язаній і з особливостями соціально-історичного розвитку України, і зі специфікою ментальності соціуму. Результатом дії цих двох тенденцій – запозичення зарубіжного (і насамперед – європейського) досвіду, накопиченого у відповідних юридичних сферах, а також збереження і закріплення на законодавчому рівні національної правової традиції – з'явилася реальна можливість говорити про вітчизняну юриспруденцію як про самостійний з погляду форми і змісту соціальний феномен, структура якого визначена наявністю практичної (діяльнісної) і теоретичної (наукової) складових.

Про формування наукової складової вітчизняної юриспруденції можна вести мову лише з XVIII ст., коли в цілому склався категоріальний апарат юриспруденції, що спирався на загальноєвропейські поняття в галузі теоретичного правознавства і зіграв роль текстуального підґрунтя теоретичної правової науки. Формування вітчизняного правознавства як теоретичної науки про право здійснювалося в руслі світової юридичної думки, що еволюціонувала [10].

Право було своєрідним зрізом суспільства, формою соціальної культури, тому тип правової системи в кінцевому підсумку визначався типом суспільства, у рамках якого ця система отримувала свою ідентифікацію. Отже, логіка розвитку вітчизняного правознавства і теорії соціально-політичного розвитку, що відтворює його, збігалися.

Вітчизняна система юридичної освіти у своєму становленні пройшла кілька етапів. В XI–XVIII ст. здійснення регулятивно-охоронної функції права не розглядали як самостійний вид професійної діяльності, відповідно, цю функцію виконували люди, які не мали спеціальної юридичної підготовки [11]. Тож професійну кваліфікацію такі особи набували безпосередньо під час здійснення тієї чи іншої юридичної діяльності.

XVIII–XIX ст. – етап формування відокремленої системи професійної юридичної освіти, що зумовила появу в країні якісно нової професійної корпорації – юридичної спільноти.

Становлення вітчизняної юридичної освіти та юридичної науки багато в чому було пов'язане з формуванням університетської системи, включеної в єдину державну освітню систему, що склалася в основному в епоху реформаторських перетворень державно-правової системи.

До середини XIX ст. система професійної юридичної освіти уже склалася. Викладання правових наук велося в навчальних закладах різних типів. У першій половині XIX ст. у країні були утворені привілейовані навчальні заклади закритого типу, випускники яких готувалися до служби в центральних державних установах.

В основу системи професійної підготовки юристів було покладено поряд із традиціями, що сформувалися в процесі політогенезу державності, найкращі досягнення світової правової думки, насамперед концептуальні моделі природного права.

У процесі становлення і розвитку вітчизняної системи вищої юридичної освіти проявилися такі її особливості:

- вирішальна роль держави у визначенні форм і змісту юридичної освіти;
- високий рівень розвитку юридичної науки в навчальних закладах;
- створення і функціонування, крім юридичних факультетів університетів і ліцеїв, установ відомчої юридичної освіти;
- наявність як структурних елементів системи вітчизняної вищої юридичної освіти і державних, і неурядових (приватних і громадських) навчальних закладів, що забезпечували професійну підготовку юристів за програмами, які затверджувала держава;
- можливість здобуття вищої юридичної освіти в країні без дискримінації за статевою ознакою;
- вкрай нерівномірний розподіл по території навчальних закладів, які здійснювали підготовку юристів.

Система професійної юридичної освіти, з одного боку, являє собою сукупність інститутів освітнього права (нормативні акти, що регламентують порядок організації освітньої діяльності, індивідуальні і колективні суб'єкти освітніх відносин), з іншого, – є складним поліциклічним процесом, пов'язаним з наданням й отриманням освітніх послуг [12]. Вона зазнала безлічі трансформацій (але вже у рамках сформованої системи), залишаючись при цьому найважливішим чинником розвитку вітчизняної юриспруденції загалом.

Отже, сприйняття феномену «юриспруденція» як комплексу елементів (професійна юридична діяльність, юридична наука, юридична освіта), що перебувають у взаємозв'язку і взаємозумовленості, на різних етапах історичного розвитку багато в чому визначалося специфікою акцентування значущості одного або кількох структурних компонентів. Діалектична єдність практики, науки й освіти знайшла своє відображення в існуванні в українській мові для позначення юриспруденції різних термінів: «закономистецтво», «законознавство», «правознавство». Утім, на переконання дослідників, набагато точнішим і правильнішим, ніж «законодавство», є термін «правознавство» або іноземне слово «юриспруденція» [12].

Під терміном «правознавство» в юридичній літературі часто розуміють правову науку, хоча використовували цю дефініцію і в ширшому сенсі, позначаючи зв'язок теоретичних знань у галузі права з практичними навичками поведінки з правовим матеріалом.

На наш погляд, точніше зв'язок теорії і практики відображає категорія «юриспруденція». Про це так ще наприкінці XIX ст. писали вчені: «Особливість юриспруденції порівняно з іншими практичними науками полягає в тому, що вона представляє вельми своєрідне поєднання завдань практичних із завданнями не практичними; вона до того ж не тільки наука, а й мистецтво» [13]. В гармонійному поєднанні обох елементів, за якого правознавство, не поступаючись своїм науковим характером, може слугувати змістом правничої освіти, полягає власне природа правознавства.

Сучасні уявлення про юриспруденцію також відображають її сутність. Юриспруденція у вузькому сенсі позначає сукупність теоретичних знань про право і практичних навичок формулювання і тлумачення правових норм, прийомів і способів обробки правового матеріалу: організації правових норм, їх класифікації, систематизації тощо; юриспруденція в широкому сенсі – це діяльність з обслуговування механізму формування, функціонування та розвитку права» [14].

Сьогодні, набувши на певному щаблі історичного розвитку наукового характеру, юриспруденція не втратила своєї практичної спрямованості і надалі розглядається як комплексний соціально-правовий інститут, що об'єднує професійну юридичну діяльність, юридичну науку і юридичну освіту [15].

Новим імпульсом у розвитку юридичної освіти і правової науки в сучасній Україні стає серйозна потреба в юридичних кадрах і широкому розвитку юридичної освіти, яка в умовах еволюції вітчизняної державності має стійку тенденцію до посилення та розвитку.

Сьогодні професія юриста є не тільки однією з найпрестижніших, але й однією з наймасовіших. З огляду на те, що в останні десятиліття відкрилися нові юридичні виші та факультети в інститутах і університетах, які раніше мали досить віддалений стосунок до юридичної науки і практики, могло виникнути припущення, що в 1990-х роках суспільство почало усвідомлювати цінність права і юридичної освіти і стало розглядати право як необхідну умову життя цивілізованого суспільства [13].

Однак життєві реалії сучасної України не дають достатніх підстав для таких оптимістичних висновків: кардинальні зміни в суспільній свідомості ще не відбулися повною мірою. Юристи зараз потрібні і в органах державної влади, і на державних підприємствах, і у великих корпораціях та дрібних фірмах, у податкових органах і представництвах зарубіжних компаній. Зрозуміло, потребу у кваліфікованих юристах, як і раніше, відчувають судова система, прокуратура, силові відомства і нотаріат. Фахівцю, який знає закони і вміє трактувати їх на користь тих, чий інтерес він захищає (великого власника, держави, обвинуваченого в суді тощо), безробіття не загрожує.

Скільки ж юристів потрібно для насичення ринку юридичних послуг сьогодні? Та які вимоги варто висувати до підготовки сучасного юриста-практика?

Насамперед треба визначити співвідношення дисциплін і практичних занять (де можна використовувати рішення *case study* – конкретних правових ситуацій, вивчення *legal design*, юридичне письмо й аргументація) [16, с. 5-6]. Ці знання необхідні для відточування майстерності на практиці.

Важливим видається також залучення практиків в освітній процес. З одного боку, у навчальних планах відводиться місце для дисциплін на вибір, які можна погоджувати з роботодавцями і юристами-практиками, які можуть їх і викладати. З іншого боку, проходження практики у спеціалізованих організаціях занурює студента в реальну юридичну діяльність. Крім того, можливе взаємозбагачення досвідом між теоретиками і практиками при організації курсів підвищення кваліфікації, семінарів та конференцій.

Участь у круглих столах, конференціях, конкурси робіт задовольняють науковий інтерес і дозволяють виявити здібності до подальшої дослідницької діяльності. Цікавою є пропозиція щодо запровадження довузівської та післявузівської юридичної освіти, а також атестації або оцінки кваліфікації юристів-практиків. Більше того, як превентивний захід і для забезпечення якості юридичної освіти ЗВО можуть проводити самооцінку та моніторинг проблем і пропозицій щодо їх подолання, зокрема через анкетування студентів з питання задоволеності освітнім процесом.

Реалізація цих напрямів зміцнить зв'язки та включеність юристів-практиків до освітнього процесу. Але яка мотивація участі в навчанні для них? Це може бути спільна мета покращення професійної спільноти та зміцнення авторитету юридичних професій, а також індивідуальний вибір кваліфікованих кадрів. Більше того, якість освіти суспільство, зокрема й професійна спільнота, оцінює, серед іншого, через професійно-суспільну акредитацію.

А втім ключовим досі є питання – як роботодавцю знайти кваліфікованого юриста? Один з варіантів – підготовка майбутніх співробітників з урахуванням діяльності організацій та органів влади як реальної практики. Саме тому, виникають питання щодо професійних якостей, якими повинен володіти сучасний юрист, навчальних програм, що забезпечують здобуття вищої юридичної освіти та професійну перепідготовку осіб, які вже мають вищу освіту за іншими професіями, а також щодо методик викладання у вищій юридичній школі тощо. «За нинішніх умов поширеною практикою в підготовці правників продовжує залишатися не опанування правом, а штудіювання законодавства. У більшості правничих шкіл все ще панує засилля радянських дисциплін» [4], – зауважує П. Пацурківський. Проте, у Європі ще з другої половини ХХ ст. міцно закріпилася тенденція до того, щоб трактувати юриспруденцію не як науку, а як ремесло, сукупність певних технічних прийомів, яких варто навчати людей, котрі бажають стати юристами. Така система вищої професійної освіти найбільше характерна для американської вищої школи, але задля підвищення конкурентоспроможності європейської освіти вона посилено впроваджується і поширюється в Європі.

Зміни у сфері правничої освіти закріплені у Звіті Єврокомісії стосовно прогресу України щодо вступу до ЄС, що був оприлюднений у листопаді 2023 року [17]. Серед іншого там є вимоги: чітко розмежувати юридичну освіту та підготовку кадрів для органів правопорядку; посилити вимоги до вступу в правничі школи та вимоги ліцензування юридичних шкіл; запровадити прозорий розподіл державного замовлення; переглянути освітні програми з акцентом на етику, практичну

підготовку, право ЄС та міжнародні обміни; впровадити ЄДКІ; посилити боротьбу з корупцією та плагіатом [3]. При модернізації юридичної освіти також важливо звернути увагу на процес навчання, зокрема треба урізноманітнити види діяльності студентів. Крім традиційних лекцій, семінарів та зазначених раніше практик, для майбутніх юристів важливим є досвід написання курсових і випускних кваліфікаційних робіт, участь у модельних процесах, оскільки це дозволяє формувати загальну і правову культуру письма та мовлення, правову позицію у справі та навички ведення дискусії.

На думку експертів, Україна найближчим часом буде змушена зосередитись у сфері освіти на: подоланні викликів воєнних руйнувань; переосмисленні та виробленні нового бачення системи загалом для забезпечення її всебічного розвитку; створенні позитивних умов для трансформації мережі закладів освіти, яка відповідатиме соціальним та економічним потребам України; підвищенні якості освіти; підтримці забезпечення інноваційного навчального та дослідницького середовища; посиленні співпраці зі стейкхолдерами різного рівня та впливовості, щоб забезпечити залучення та позитивні результати для всіх студентів і стейкхолдерів [18]. Також експерти наводять досить розлогий перелік необхідних кроків, які має зробити держава для відновлення системи вищої освіти. На їхню думку, в основу такого відновлення слід покласти, зокрема, філософію переходу від кількості до якості, від швидких несистемних рішень до послідовної політики, від підпорядкування ЗВО різним державним органам до єдиної системи вищої освіти [18].

Отож тільки комплексне розв'язання цих проблем дасть змогу визначити перспективи юридичної освіти в Україні. Варто враховувати й те, що в сучасній Україні відбувається становлення нових правових механізмів, що знайшло свій прояв, зокрема, в активній законотворчості, мають місце якісні зміни у правосвідомості, враховуючи і професійну. За таких умов професійна юридична освіта, що передбачає формування у студентів практичних навичок, стає безцінною. При збереженні підготовки професіоналів для вузької сфери юридичної діяльності має водночас розвиватися й університетська освіта на ґрунті вітчизняної і європейської юридичної науки. Студент університету зможе стати кваліфікованим фахівцем тільки за умови, коли він вивчає юридичні поняття, категорії, конструкції і способи їх вираження в різних правопорядках. Такі знання не застаріють і через кілька років, навіть якщо зміниться чинне законодавство.

Висновки. Сучасна юриспруденція і надалі розглядається як комплексний соціально-правовий інститут, що об'єднує професійну юридичну діяльність, юридичну науку і юридичну освіту. Незважаючи на діалектичну єдність всіх структурних елементів юриспруденції, очевидним у сфері юридичної діяльності є посилення тенденції прагматичного ставлення до професії юриста та його професійної підготовки. Втім, у сучасних умовах військової агресії з боку РФ, на жаль, можна говорити про кризу системи юридичної освіти в Україні, про що свідчать і спроби її реформування. Як складники кризи називають дефіцит викладацьких кадрів, зниження фундаментальних наукових досліджень і методичної роботи в юридичних вишах, недосконалість навчальних планів тощо. Справді, коло проблем, які вітчизняна вища школа неминуче повинна розв'язати, широкий і різноманітний. Саме 2024 рік може стати роком кардинального реформування вищої освіти в цілому та вищої юридичної зокрема завдяки рекомендаціям Єврокомісії. Наприкінці грудня 2023 року при Комітеті Верховної Ради України з питань правової політики була створена робоча група, яка й має продовжувати повноцінну реформу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки: затвердж. розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23.02.2022 № 286-р. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80> (дата звернення: 25.02.2024).
2. Вища освіта в Україні: зміни через війну: аналітичний звіт / Є. Ніколаєв, Г. Рій, І. Шемелинець. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2023. 94 с.
3. Шемелинець І. Освіта на часі: як Україна змінювала підготовку юристів у 2023 і яких реформ чекати у 2024? *Фундація DEJURE : офіц. вебсайт*. 2024. 25 січ. URL: <https://dejure.foundation/tpost/xr2oj7ozu1-osvta-na-chas-yak-ukrana-zmnyuvala-pdgot> (дата звернення: 25.02.2024).

4. Вітер О. Нова правнича освіта: юристи не для державної машини, а для захисту прав людей. *New voice Україна*. 2021. 8 черв. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/yuridichna-osvita-v-ukrajini-yakim-maye-buti-suchasniy-yuridichniy-fakultet-ta-navishcho-pravnikam-mediaciya-50163563.html> (дата звернення: 25.02.2024).
5. Проект Концепції розвитку юридичної освіти. *Офіц. вебсайт Міністерства юстиції*. URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2019/08/06/20190806143601-83.pdf> (дата звернення: 25.02.2024).
6. Городиський І. Реформа юридичної освіти: пріоритети в умовах війни. *Юридична Газета online*. 2023. 15 верес. URL: <https://jur-gazeta.com/dumka-eksperta/reforma-yuridichnoyi-osviti-prioriteti-v-umovah-viyni.html> (дата звернення: 25.02.2024).
7. Калюжний Р.А., Шапенко Л.О. Юриспруденція: від витоків до сучасності. *Юридичний вісник*. 2016. № 3 (40). С. 32–39.
8. Хрідочкін А.В., Макушев П.В., Ченцов В.В. Основи юриспруденції: підручник. Дніпро: Ун-т митної справи та фінансів, 2021. 396 с.
9. Петков С.В. Правознавство: навч. посіб. Дніпро: ТОВ «Роял Принт», 2020. 360 с.
10. Балюк Г.І. Правознавство: підручник / відп. ред. д-р юрид. наук О. В. Дзера. 11-те вид., переробл. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2017. 629 с.
11. Погорілко В.Ф., Шпиталенко Г.А. Правознавство: підручник. Київ: Каравела, 2016. 592 с.
12. Барабаш Ю. Аналіз Концепції реформування юридичної освіти в Україні у світлі отриманих відгуків за результатами регіональних обговорень. URL: https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2017/09/NJ_Y.Barabash_Report-onDraftLER-Concept-Paper-and-Recommendations-forImprovement_May-22_2017.pdf (дата звернення: 25.02.2024).
13. Міхневич Л.В. Юридична освіта та наука в Україні поза класичними університетами (XIX ст. – 30-ті роки XX ст.): монографія. Київ: Четверта хвиля, 2019. 748 с.
14. Історія української юриспруденції: навч.-метод. посіб. / авт.-уклад.: Н.В. Єфремова, І.В. Корнієнко. Одеса: Юрид. л-ра, 2020. 112 с. DOI: 10.32837/11300.14771
15. Пацурківський П., Гаврилюк Р. Ціннісні виклики українській юридичній правничій освіті. *Право України*. 2017. № 10. С. 38–55.
16. Афанасьєва М.В. Правова аргументація та юридичне письмо: монографія. Одеса: Вид-во «Юридика», 2023. 124 с.
17. Пацурківський П.С., Гаврилюк Р.О. Бути чи не бути вищій юридичній освіті в Україні європейською? *Chernivtsi Law School*. URL: <https://law.chnu.edu.ua/buty-chy-ne-buty-vyshchiiyuryduchnii-osvitiv-ukrainiyevropeiskoju/> (дата звернення: 25.02.2024).
18. Відбудова України: принципи та політика. Паризький звіт 1 / за ред. Ю. Городніченка, І. Солугуб, Б. В. ді Мауро. CEPR Press, 2022. 507 с. URL: https://cepr.org/system/files/2022-12/reconstruction%20book_Ukrainian_0.pdf (дата звернення: 25.02.2024).